

TURSKILT PROSJEKTET

2013-2019 SLUTTRAPPORT

DET SKAL MERKES I HELE LANDET

GjensidigeStiftelsen

INNHOLD

Forord	4
Samarbeid gir resultater – en oppsummering	6
1. Innledning	13
2. Har Turskiltprosjektet fått flere ut på tur? Undersøkelser i Vestby og Brumunddal	14
3. Styring og ledelse av prosjektet	16
4. Tiltak og virkemidler	18
Synliggjøring av turruter	18
Spleiselag og tilskudd til dugnadsarbeid	18
Kunnskapsdeling og utvikling av felles retningslinjer	20
Turskiltkurs for tilskuddsmottakere	21
Turkort	22
Synliggjøring av ro- og padleruter	23
Kartdatabasen for tur- og friluftsruter	25
Testing av skilt	26
Godkjenning av anbefalte leverandører	26
Kampanjen «Norges beste turrute»	28
5. Medieoppmerksomhet	29
6. Nøkkeltall Turskiltprosjektet	30
7. Faglig utviklingsarbeid	31
8. Avslutning	32
Kilder	34

Utgiver: Gjensidigestiftelsen, Oslo
© 2019

Design, repro og produksjon:
Grafika AS · grafika.no

Forord

Mottoet «Det skal merkes i hele landet» har så til de grader slått til i Turskiltprosjektet 2013—2019. I årene som har gått er det lagt ned 105 957 dugnadstimer for å skilte og merke 37 609 kilometer turruter.

Det overordnede målet med Turskiltprosjektet har vært å fremme folkehelse ved å få flere folk ut på tur der de bor og oppholder seg gjennom informasjon, skilting og merking. Det har også vært et delmål å bidra til økt og trygg friluftsfærdsel i folks nærmiljø.

Tilrettelegging for bruk av turløyper og turstier i nærheten av der folk bor, har stor betydning for å imøtekomme befolkningens ønske om å bevege seg i grønne omgivelser. Turstiene brukes like mye av kvinner og menn og av folk i alle aldre og samfunnslag (Thorén m.fl., 2018). Skilting og merking og annen synliggjøring av nærturer blir dermed et viktig folkehelseiltak som kan bidra til å nå nasjonale mål om å utjevne sosialt betingete helseforskjeller. Turskiltprosjektet har bidratt til økt turaktivitet over hele landet, enkelte steder har det vært opp mot 50 % økning (Nina, 2018).

Spleiselaget mellom alle landets fylkeskommuner, en rekke kommuner og Gjensidigestiftelsen har generert 91,2 millioner kroner til skilt, informasjonstavler, turkort, kurs og utstrakt faglig utviklingsarbeid. Friluftslivet har dermed fått et løft gjennom ekstra tilførte ressurser og et tett samarbeid mellom de mest sentrale organisasjonene i friluftslivet. Partene har arbeidet sammen om felles mål og systematisert arbeidet. Selv om de ulike partenes ståsted og roller har vært forskjellige, har Turskiltprosjektet tilført alle som har deltatt økt kompetanse og innsikt.

Turskiltprosjektet har demonstrert hvilke muligheter som åpner seg når offentlig og frivillig sektor samarbeider og i tillegg får med seg en privat aktør på laget.

Turskiltprosjektet har klart å forene de gode kreftene slik at synliggjøring av turruter i Norge gjøres på samme måte uavhengig av hvor i landet arbeidet foregår.

Det faglige arbeidet som ligger bak Manual for Turskiltprosjektet bygger på Merkehåndboka og skal integreres i den reviderte utgaven som kommer i 2019. Når alle som vil merke turruter i offentlig eller frivillig regi følger samme standard, får turgåere gjenkjennelig og tydelig informasjon. Tusenvis av kilometer turruter er registrert i Det offentlige kartgrunnet (DOK), og blir dermed tilgjengelig i det kommunale planarbeidet.

Styringsgruppen og prosjektleder takker alle som har bidratt til at Turskiltprosjektet har blitt en suksess og en modell for en ny måte å samarbeide på for det offentlige, frivillige organisasjoner, dugnadsfolk og stiftelser.

Oslo, 21. februar 2019

Ingrid Tollånes, Gjensidigestiftelsen
leder for styringsgruppen

Bjørn Egil Hansen
prosjektleder

Samarbeid gir resultater – en oppsummering

Alle landets fylkeskommuner, 383 kommuner, Norsk Friluftsliv, Friluftsrådernes landsforbund (FL), Den Norske Turistforening (DNT), Miljødirektoratet, Helsedirektoratet, Innovasjon Norge, Kartverket, Norges Padleforbund, Forbundet Kysten, grunneiere, frivillige dugnadsfolk i et utall av lag og foreninger, og Gjensidigestiftelsen, har bidratt til at følgende resultater og ringvirkninger er oppnådd i Turskiltprosjektet 2013–2019:

TURRUTER ER SYNLIGJORT OG KARTFESTET

- 37 609 km turruter er merket og 70 961 turskilt er satt opp
- 7 453 flotte informasjonstavler med kart og beskrivelser av turruter er plassert ved utfartssteder og trafikk-knutepunkt i hele landet
- 91,2 millioner kroner er gitt i tilsagn til kommuner, friluftsråd, frivillige lag og foreninger med halvdelen hver fra fylkeskommunene og Gjensidigestiftelsen
- 12 052 grunneiertillatelser har gjort merking og skilting mulig
- 50 000 km turruter er registrert i Det offentlige kartgrunnlaget (DOK), som er offentlige geografiske data som er tilrettelagt for kommunenes plan- og byggesaksarbeid. Kartverkets innsats gjennom Turskiltprosjektet resulterte i at tur- og friluftsruter ble en del av Det offentlige kartgrunnlaget (DOK) fra 2016.

ØKT DUGNADSENGASJEMENT OG FLERE PÅ TUR

- Skilting og merking av turruter og synliggjøringen av lokale turmål har skapt lokal stolthet og stort dugnadsengasjement. 105 957 dugnadstimer er lagt ned fra frivillige i turlag, idrettslag, velforeninger, løypeforeninger, historielag, grunneierlag, reiselivslag, grendelag, friluftsråd, kystlag og mange andre typer foreninger
- Gjennom nærmere 1000 medieoppslag (Retriever) og kåringen av Norges beste turrute sommeren 2018, hvor 32 000 mennesker stemte på sin favoritt, har turrutene fått fornyet lokal og nasjonal oppmerksomhet. Synliggjøringen av turruter har kommet lokalt reise- og næringsliv til gode ved at flere blir nysgjerrige på turmål de tidligere ikke har oppsøkt.
- Turruter blir mer brukt og det er særlig nye og uerfarne brukere som oppsøker disse turrutene etter at skilting og merking er gjennomført. Enkelte steder har antall brukere økt opp mot 30–50 %. De

FOTO: MARIUS DALSEG SÆTRE

nye brukerne er dessuten veldig godt fornøyde med tiltakene, viser effektstudie av Turskiltprosjektet utført av Norsk institutt for naturforskning (NINA, 2018).

- Tilretteleggingstiltakene som Turskiltprosjektet har gjennomført har inspirert organisasjoner til å gjen-

nomføre andre aktiviteter i og rundt turrutene, f.eks. postkassetrim, turkampanjer og andre typer arrangementer. Erfaringene viser at disse tiltakene skaper glede og trivsel, en sterkere følelse av lokal tilhørighet og med stor sannsynlighet styrking av folkehelsen.

STANDARDISERING AV SKILTING OG MERKING

- Manual for skilting og merking er utviklet i prosjektet. Den viser en nasjonal standard for praktiske løsninger vedrørende skilting, merking og informasjon knyttet til turruter der folk bor og oppholder seg, turruter i kulturlandskapet, i skogen, ved kysten og i fjellet. Manualen bygger på Merkehandboka 2013 og blir en integrert del av den reviderte versjonen i 2019.
- En veileder for ro- og padleruter er utviklet og har stimulert mange lag og foreninger til å utvikle nye ro- og padleleder langs kysten.
- Obligatorisk turskiltkurs er utviklet og ble avholdt for 1480 tilskuddsmottakere i prosjektperioden. Dette har ført til økt kompetanse og styrket faglig samarbeid mellom offentlig friluftsförvaltning, dugnadsfolk og de frivillige organisasjonene.
- En teststasjon for skiltkvalitet ble etablert i samarbeid med Stavanger Turistforening, Lyse Energi og leverandører av skilt. Resultatene fra teststasjonen har fått betydning for leverandørers valg av overflatebehandling og materialvalg. Kvalitet og holdbarhet på turskilt er forbedret.
- Registrering av anbefalte leverandører av turskilt, turinformasjonstavler og turkort basert på Merkehandboka og Manual for Turskiltprosjektet har resultert i sertifisering av 11 firma høsten 2018. Dette har sikret at standardene som er utviklet overholdes av leverandørene og gir kundene en trygghet på at de får levert materiell som er i tråd med den nasjonale standarden

OFFENTLIG + FRIVILLIGHET + PRIVAT= SANT

- Turskiltprosjektet har vært banebrytende for alle som har deltatt. At deltakere fra tre ulike sektorer har arbeidet sammen om felles mål har gitt mange ringvirkninger.
- Prosjektet har ført til et ekstraordinært økonomiske løft for skilting og merking over hele landet og har stimulert til mer dugnadsinnsats.
- Prosjektet har medført økt innsikt i hvordan hver og en av partene har spilt en viktig rolle og utfyllt hverandre i arbeidet med tilrettelegging for økt friluftslivdeltakelse i befolkningen.
- Frivillighetens rolle på friluftslivsfeltet har spesielt blitt synliggjort gjennom prosjektet. Kommunenes viktige rolle og muligheter i koordineringen av tiltak og samarbeid med frivillige, har også blitt aktualisert og synliggjort i prosjektet.
- Gjensidigestiftelsen og fylkeskommunene og en rekke kommuner fikk erfare hvordan det er mulig å slå sammen offentlige midler med private gavemidler og dugnad for å nå felles mål.
- Grensene mellom sektorene ble brutt ned og et faglig og sosialt fellesskap mellom partene har vokst frem.
- Samarbeidsmodellen kan vise vei til andre politikkområder hvor det offentlige, private stiftelser og frivillige organisasjoner og dugnadsfolk kan arbeide systematisk sammen for å nå felles mål og interesser.

SPILLEMIDLER TIL SKILTING OG MERKING

- Som et resultat av Turskiltprosjektet åpnet Kulturdepartementet for at det ble mulig søke om spillemidler til skilting og merking av både nye og eksisterende turruter i 2018. Det ble også lagt inn en anbefaling i spillemiddelbestemmelsene om at Merkehåndbokas standarder bør benyttes i merkearbeidet.

FERDSELSÅRER OG TURRUTER SOM NYTT NASJONALT SATSINGSOMRÅDE FRA 2019

- Turskiltprosjektet har vært med på å legge grunnlaget for regjeringens igangsetting av et flerårig prosjekt med formål å fremme planlegging og opparbeiding, skilting, merking og registrering av sammenhengende nettverk av turruter i kommunene. Arbeidet er forankret i gjeldende stortingsmelding om friluftsliv. Sentrale aktører fra Turskiltprosjektet inngår i en referansegruppe med statlige myndigheter i dette arbeidet.
- Merkehåndboka omtales som en nasjonal standard for tilrettelegging og synliggjøring av turruter i regjeringens *Handlingsplan for friluftsliv* fra 2018.
- Miljødirektoratet utgir en veileder for planlegging av friluftslivets ferdselsårer. De reviderer også veileder for naturvennlig tilrettelegging for friluftsliv. Kunnskap og erfaringer fra Turskiltprosjektet er nyttig i dette arbeidet.

FORTSATT SAMARBEID MELLOM PARTENE I TURSKILTPROSJEKTET

- Innovasjon Norge, DNT og FL er enige om å ivareta redaktøransvaret for Merkehåndboka med trykt felthåndbok og et nettsted som løpende kan oppdateres med relevant informasjon.
- Kartverket har etablert et samarbeidsforum for tur- og friluftsruter.

- DNT og FL er enige om å videreføre sin stisatsing der bl.a. STIkonferansen annet hvert år vil være en viktig møteplass for faglig samarbeid og utviklingsarbeid.
- Gjensidigestiftelsen vil benytte erfaringene fra Turskiltprosjektets organisering til samarbeidsprosjekter på nye innsatsområder. Stiftelsen vil også benytte kunnskapen fra Turskiltprosjektet som grunnlag for nye gavetildelinger på friluftsområdet.
- Samarbeidsmodellen der staten, fylkeskommunene og frivillige organisasjoner deltar, er videreført på en rekke felt innen friluftslivarbeidet.

ERFARINGER FRA PROSJEKT- GJENNOMFØRINGEN

- God forankring og bred deltakelse fra det offentlige på alle nivå, og fra de frivillige organisasjonene.
- Forutsigbarhet i prosjektgjennomføringen gjennom lang prosjektperiode og kjente finansieringsrammer.
- Alle samarbeidspartnere har vært representert i styringsgruppen for prosjektet.
- Etablering av regionale prosjekter, der fylkeskommunene har en sentral rolle, har vært viktig.
- Regionale prosjektledere har fått tilført ny kunnskap gjennom egne samlinger og nettverksmøter.
- Ansatt prosjektleder med personlig og faglig legitimitet hos partene har sikret kontinuitet og fremdrift i arbeidet.
- Kunnskapsdeling og opplæring av frivillige førte til kvalitet i dugnadsarbeidet.
- En digital søknads- og rapporteringsportal fra prosjektstart ville ha lettet arbeidet både for fylkeskommunene og de frivillige søkerne.
- Evaluering av prosjektet burde vært en del av prosjektsbeskrivelsen fra starten av.

Informasjonstavle med omtale av de nye nærturene i Levanger sentrum samt den nyskapende Stadionparken i byen. Tiltaket er ett av de mange som har fått støtte fra Turskiltprosjektet.
Foto: Kjersti Nordberg

FOTO: SYNNØVE HAGA

1. Innledning

Forløperen til det landsomfattende Turskiltprosjekt var det som ble kalt *Vestlandsprosjektet - Skilting og graderingsprosjektet i Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal* (2010-2012). De fire fylkeskommunene, lokale og regionale friluftsforslagere, en reiselivsorganisasjon og Gjensidigestiftelsen kom sammen i 2010 for å drøfte hvordan aktørene kunne samarbeide om å gjennomføre enkle tiltak som merking, enhetlig skilting og gradering av lokale tur-ruter for å kunne få flere ut på tur. Undersøkelser av befolkningens foretrukne mosjons- og treningsaktiviteter viste at turer i skog og mark var blant de mest foretrukne aktivitetene (Norsk Monitor 2009).

I 2013 la regjeringen fram *Folkehelsemeldingen. God helse – felles ansvar*. I meldingen ble de frivillige organisasjoners medvirkning for å oppnå ønskede mål på folkehelseområdet fremhevet. Aktivitet i friluft var i meldingen pekt på som et viktig virkemiddel for å oppnå målene. Samme år la regjeringen også fram *Strategiplan – En satsing på friluftsliv i hverdagen* (2014–2020).

Erfaringene fra Vestlandsprosjektet førte til at samme tiltak ble satt i gang i 13 fylkeskommuner fra 2013. Tiltakene ble finansiert av fylkeskommunene, Gjensidigestiftelsen og en rekke kommuner. På et møte i Bergen høsten 2013 møttes 18 fylkeskommuner og Gjensidigestiftelsen for å drøfte hvordan tiltakene som foregikk regionalt kunne bli et nasjonalt prosjekt. På det tidspunktet var det ansatt en prosjektleder som ble finansiert av Gjensidigestiftelsen og som DNT hadde arbeidsgiveransvar for. I møtet ble det bestemt felles mål, logo og tittel samt etablert en nasjonal styringsgruppe som skulle sikre gode prosesser når prosjektet skulle løftes fra regionalt til nasjonalt nivå.

MÅL

Det overordnede målet med Turskiltprosjektet har vært å fremme folkehelse ved å få flere folk ut på tur der de bor og oppholder seg gjennom informasjon, skilting og merking. Det har også vært et delmål å bidra til økt og trygg friluftsførsel i folks nærmiljø.

2. Har Turskiltprosjektet fått flere ut på tur?

Undersøkelser i Vestby og Brumunddal

For å finne ut om Turskiltprosjektets overordnede mål ble realisert, bestilte Gjen-sidigestiftelsen en undersøkelse av Norsk institutt for naturforskning (NINA). Aktiviteten i syv turruter i Vestby i Akershus og Brumunddal i Hedmark ble undersøkt før og etter skilting i 2015–2017 (Vistad m.fl., 2018). Forskerne benyttet auto-matiske tellinger og spørreskjemaer i selvregistreringskasser, med telefon-intervjuer av nye brukere fra etterundersøkelsen.

Hovedproblemstillingene i studien var: Hvor mange benytter seg av turrutene? Finner vi endringer i bruksfrekvensen etter at tiltak er gjennomført? Hvilke endringer kan eventuelt påvises når det gjelder typen brukere og deres opplevelser av skiltingen? Hvilken betydning har informasjon om stien og skiltingen? Kan vi identifisere flaskehalsen for å få flere ut på tur? Hva kan vi lære av og dra nytte av?

Hovedfunnene fra undersøkelsen er at turrutene brukes mer. Flere nye og uerfarne brukere har begynt å gå turer etter at skilting og merking kom på plass. De nye brukerne er veldig godt fornøyd med tiltakene. God og variert informasjon er kritisk for å nå fram til turgåere. Undersøkelsen peker også på at de uerfarne og nye brukerne er mest fornøyd med skiltingen og merkingen fordi tiltaket øker trivselen og gjør dem tryggere.

I effektstudier er det vanskelig å konkludere hva som er de egentlige årsakene til dokumenterte endringer. Det kan være vanskelig å isolere effekten av skiltingen, siden tiltaket inngår i et samspill med andre faktorer. For eksempel ble

Frå bukkemark til spennande nærtur-område, frå 0–30 000 besøkande på eit år!

Trivselsskogen er eit bevis på at samarbeid og tilrettelegging funkar!

KATRINE FJELLESTAD
ASKE, LEIAR MIDTRE
NORDFJORD TURLAG

FOTO: INGRID TOLLÅNES

det i denne studien dokumentert en økning i antall brukere på noen av de undersøkte stiene med 50 %. Forskerne konkluderer med at en kampanje for å gå opp på flest mulig topper i kommunen («ti-topper») antakelig var en viktig årsak til denne økningen. Forskerne konkluderer imidlertid at de undersøkte lokalitetene i gjennomsnitt har hatt en økning i bruksfrekvens på 30 %. Hvilke langsiktige virkninger skiltingen vil gi er vanskelig å ha noen formening om.

Mange av informantene trekker frem at skiltingen og merkingen har utvidet deres repertoar av turer. Nye steder ble oppdaget og prøvd ut som resultat av skiltingen. Forskerne er tydelige på at merking og skilting, virker. Det fører til flere brukere, inkludert nye og mindre erfarne brukere.

NINAs forskere erfarte at det er viktig at tiltakene inngår i en helhetlig plan for stinettet i området, gjerne med flere innfallsporter og muligheter for rundturer. Jo mer kompleks turnettet er, jo mer utfordrende er det å skille slik at det er entydig for de som ikke er lokalkjente. De påpeker også viktigheten av gode kartløsninger, både digitalt og fysiske kartløsninger til bruk i felten. De er også tydelige på at desto flere faktorer som virker positivt sammen, som dugnad, samarbeid, mediaoppmærksomhet og tiltak i terrenget, desto bedre effekt vil tiltaket ha.

3. Styring og ledelse av prosjektet

Styringsgruppen har bestått av tre representanter fra Gjensidigestiftelsen og tre fra fylkeskommunene, en representant fra Norsk Friluftsliv, Friluftsrådernes Landsforbund (FL) og Den Norske Turistforening (DNT). Innovasjon Norge, Miljødirektoratet og Helsedirektoratet har hatt en observatør hver med i styringsgruppen. Gjensidigestiftelsen har i hele prosjektperioden ledet styringsgruppen. Styringsgruppen har bestått av følgende personer:

Unn Dehlen	Gjensidigestiftelsen (leder 2013–2016)
Ingrid Tollånes	Gjensidigestiftelsen (leder 2017–2019)
Britt Karen Spjeld	Hordaland fylkeskommune (nestleder)
Axel Pettersen	Akershus fylkeskommune/Oslo kommune (2015–2019)
Oddveig Bredesen	Trøndelag fylkeskommune (2018–2019)
Anna Elisa Tryti	Hordaland fylkeskommune (2013–2015)
Gudrun Hagen	Nordland fylkeskommune (2013–2015)
Lars Gotaas	Hedmark fylkeskommune (2013–2015)
Toril Skoglund	Troms fylkeskommune (2015–2018)
Anne-Mari Planke	Den Norske Turistforening
Morten Dåsnes	Friluftsrådernes Landsforbund
Lasse Heimdal	Norsk Friluftsliv
Ivar Øien	Gjensidigestiftelsen
Veslemøy Rue Barkenes	Gjensidigestiftelsen
Øystein Tveite	Helsedirektoratet (observatør)
Nils-Yngve Berg	Miljødirektoratet (observatør)
Haaken Michael Christensen	Innovasjon Norge (observatør)

Styringsgruppen har hatt ansvaret for å sikre at målet for prosjektet og prinsipper for naturvennlig tilrettelegging i samsvar med Merkehåndboka har vært ivaretatt. Styringsgruppen har diskutert retningsvalg og vedtatt retningslinjer og tilskudds- og rapporteringsrutiner. Den har også fungert som faglig forum og ressurs for prosjektlederen. Styringsgruppen har samordnet innspill og uttalelser fra prosjektet. I styringsgruppen har divergerende syn og egeninteresser blitt utfordret, og løsninger og kompromisser har blitt utformet.

Fylkeskommunene har hatt lokal prosjektmyndighet og har tildelt de samlede tilskuddsmidlene til søkerne. Videre har fylkeskommunene markedsført ordningen, håndtert søknader, tilsagn og rapporteringer fra mottakere innen sine respektive fylker.

Ved hver søknadsrunde i fylkeskommunene har et utvalg bestående av en representant for fylkeskommunen, Gjensidigestiftelsen og en lokal friluftsansjen utarbeidet en innstillingsliste.

Bjørn Egil Hansen har vært prosjektleder i Turskiltprosjektet. Han har vært sekretær for styringsgruppen og fulgt opp alle vedtak. Han har hatt ansvar for den daglige driften av prosjektet og ledet det faglige utviklingsarbeidet. Andre sentrale oppgaver har vært å følge opp fylkeskommunene og sikre at rapporteringen fra prosjektene har blitt gjennomført. Han har bistått Kartverkets prosjektleder i arbeidet med å få registrert alle turrutene som har mottatt støtte. Han har representert Turskiltprosjektets partnere utad og holdt foredrag og kurs over hele landet. I tillegg har han gjennomført befaringer og samlet ulike aktører til erfaringsamlinger.

4. Tiltak og virkemidler

SYNLIGGJØRING AV TURRUTER

Et virkemiddel for å oppnå bedre folkehelse ved å få flere folk ut på tur, har vært å gjøre turruter i nærmiljøet synlige gjennom standardisert og gjenkjennbar skilting og merking, og gjennom informasjonstiltak knyttet til turrutene. Turruter er skiltet, merket og kartfestede traseer for ferdsel i den sesongen som er aktuell for bruk (Merkehåndboka 2019).

En turrute der folk bor og oppholder seg, kan følge et fortau, en gang- og sykkelvei, en lokal vei, en turvei, en sti, en skiløype eller en led for roing og padling. Turruter kan lede til grøntarealene og parkene, til byfjellet, badestranda og byskogen. Turruter går gjennom kulturlandskap, langs kysten, i skogen og opp i fjellet. Turruter finnes på vann, vassdrag og i kystnære farvann. I prosjektet har det også vært lagt vekt på å skille turruter fra holdeplasser og trafikkknutepunkt.

I regjeringens *Handlingsplan for friluftsliv* (2018) er friluftslivets ferdselsårer og tilgjengelige turruter vektlagt som et framtidig satsingsområde. Regjeringen vil gi et løft for ferdselsårene i friluftslivet, og vil i 2019 starte et eget prosjekt, med formål å fremme et nettverk av turruter i kommunene. Et viktig mål med prosjektet er at alle merkede stier og løyper skal legges inn i Kartverkets nasjonale kartdatabase for tur- og friluftslivsruter.

SPLEISELAG OG TILSKUDD TIL DUGNAD SARBEID

Fylkeskommunene og Gjensidigestiftelsen har bidratt med halvdelen hver til finansiering av dugnadsprosjekter i de frivillige organisasjonene. I noen fylker har også kommuner inngått i spleiselaget. De frivilliges bidrag har vært gratis timer for å gjennomføre selve merkingen og skiltingen, selv om også en del kom-

” *Innbyggjarane går i større grad på andre og ukjende stader i bygda. Dette auker gleden ved å gå tur. NAV kunne betalt heile greio!*

KAREN LØV FALL VÅGE,
KVINNHERRAD KOMMUNE

muner har satt av tid og ressurser til å koordinere og ta del i arbeidet. Til sammen ble det gitt 91,2 millioner kroner i tilsagn i hele prosjektperioden, noe som har utgjort 17 594 kroner i gjennomsnitt pr. 1000 innbygger.

Tilskuddsordningen i prosjektet har støttet følgende synliggjøringstiltak knyttet til turruter:

a) Synliggjøring av turrutene der de fysisk og geografisk befinner seg:

- Skilting
- Merking, dvs. malte merker, varder, stolper, metallmerker med videre
- Informasjonstavler

b) Synliggjøring av turruter uavhengig av hvor de befinner seg:

- Turkort for distribusjon i postkasser, butikker, hoteller med videre
- Turkart
- Innmelding av turforslag til en nasjonal tur-database
- Innmelding av data til Kartverkets kartdatabase for tur- og friluftsruter til bruk for kommuner, fylkesmenn, konsulenter, lag, foreninger osv.

Midlene som fylkeskommunen satte av til Turskiltprosjektet har vært regionale utviklingsmidler, midler til friluftsliv, midler til folkehelse og øremerkede midler fra kommuner i fylket.

Friluftslivet har fått et løft, og både dugnadsarbeidet og de nye attraktive turmulighetene har bidratt til bolyst og gode lokalsamfunn i hele Trøndelag.

MAY BRITT LAGESEN,
LEDER I HOVEDUTVALG
FOR KULTUR, TRØNDELAGE
FYLKESKOMMUNE

KUNNSKAPSDELING OG UTVIKLING AV FELLES RETNINGSLINJER

Ved prosjektstart ble det lagt stor vekt på å trekke veksler på ressurspersoner og miljøer som hadde erfaring med å synliggjøre turruter. I prosjektet har det foregått en kontinuerlig deling av kompetanse. På fagsamlinger med frilufsorganisasjonene ble det tidlig klart hva som skulle være kjernekompetanse og basis for prosjektet. Merkehåndboka ble et sentralt dokument for prosjektet. Boken omtaler også prin-

sipper og overordnede retningslinjer for tilrettelegging av et enkelt friluftsliv. DNT, FL og Innovasjon Norge står bak håndboken som presenterer et helhetlig system for alle som tilrettelegger for naturvennlig ferdsel for vandring, skigåing, sykling og ferdsel på vann. Hensikten med det nasjonale systemet er som følger:

- gjøre gode turmål tilgjengelig for flest mulig brukere
- hjelpe brukere å velge hensiktsmessige turer ut fra egne forutsetninger
- gjøre det gjenkjennelig uavhengig hvor i landet man er, eller hva slags aktivitet man skal utøve
- gjøre det enklere for lokale krefter å igangsette arbeid når det foreligger et ferdig utviklet system
- gjøre det enklere å styre ferdsel i nærområder, fra destinasjoner og i verneområder for å unngå brukerkonflikter og ta hensyn til sårbar natur, slitasje og annen bruk
- sikre i større grad naturvennlig tilrettelegging
- sikre at etablering av ruter er godkjent hos grunneiere
- sikre at tiltaket følges opp med vedlikehold av ansvarlig aktør
- gjøre det enklere å sikre et nettverk av varierte ruter som ledd i å gi et tilbud til flere og styrke attraktiviteten til en destinasjon eller et tettsted

Partene i Turskiltprosjektet hadde behov for klare kriterier for tildeling av midler. Dette behovet ble tydelig etter første runde med tildeling av midler i 2014. Fylkeskommunene hadde behov for presise retningslinjer som kunne fremme en enhetlig, gjenkjennbar og trygg måte å synliggjøre turruter på. På bakgrunn av innspill på fagsamlingene og innspill fra de store friluftsforsamlingene ble Manual for Turskiltprosjektet forfattet og vedtatt som et kompetanse- og retningslinjedokument (2014).

TURSKILTKURS FOR TILSKUDDSMOTTAKERE

Fylkeskommunene hadde ansvar for å gjennomføre det årlige, obligatoriske turskiltkurset før midlene kunne utbetales til tiltakshaverne. Kurset ble utviklet av prosjektleder sammen med DNT sentralt og lokalt, interkommunale friluftsråd, Norges Padleforbund og andre ressurspersoner. Det ble gjennomført turskiltkurs for 1480 tilskuddsmottakere i prosjektperioden.

Manual for Turskiltprosjektet representerte kjernepensum sammen med Merkehåndboka i fagplanen for det obligatoriske turskiltkurset. *Fagplan for turskiltkurset – et obligatorisk kurs for mottakere av midler* ble ferdigstilt våren 2014 og justert ett år senere.

Innholdet i fagplanen gjenspeiler kjernekompetansen som trengs for å fremme en enhetlig, nasjonal standard for synliggjøring av turruter. Turskiltkurset har en klar profil med hensyn til at grad av tilgjengelighet og nærhet til turruter der folk bor skal vektlegges. Likedan skal det vektlegges at tiltakene skal stimulere til fysisk aktivitet og bedre folkehelse. I prosjektperioden ble det gjennomført regionale samlinger med opplæring av kursledere som skulle gjennomføre turskiltkursene. Det ble utviklet kurspakker som ble distribuert til kursarrangørene.

TURKORT

Nordland fylkeskommune fremmet i 2015 et forslag for styringsgruppen om at turkort burde være et støtteberettiget tiltak. Turkort er en tosidig enkel brosjyre i lommeformat som kan gjøres tilgjengelig på offentlige steder som postkontor, dagligvarebutikker, legekantor osv.

Turkortet forteller om «turen rundt hjørnet». Den består av et kartutsnitt med turruten tegnet inn, en kortfattet beskrivelse av turen, bilder og hva du kan forvente å treffe på underveis.

Forsøk i 2015 med å tildele midler til produksjon av turkort var vellykket, og i 2016 ble dette en del av de ordinære tiltakene det kunne søkes turskiltmidler til.

Dette viste seg å være arbeidsbesparende og billigere å produsere turkort som et tilleggsprodukt til informasjonstavler enn at turkort ble produsert separat. Kartmateriale og annen type informasjon kunne samkjøres for de to produktene.

SYNLIGGJØRING AV RO- OG PADLERUTER

Høsten 2015 foreslo Hordaland fylkeskommune at det skulle kunne tildeles turskiltmidler til padleruter. Etter en søknad fra Kvinnherad Turlag om slik støtte, ønsket styringsgruppen en nærmere vurdering av forslaget, siden Merkehåndboka ikke omfattet og beskrev tilrettelegging og planlegging av turruter på vann og vassdrag.

Allerede nå i vinter arrangeres det klubbture til padlehuken på Ildverket. Padlehukene og kartfestede padleruter fører også til at familier planlegger å legge sommerferien sin i 2019 til Vestfold-skjærgården.

TROND GLESAEN,
VEILEDER, NORGES
PADLEFORBUND

Turskiltprosjektet arrangerte høsten 2015 et arbeidsmøte på Hitsøy i Fjell kommune på Sotra i samarbeid med Bergen og Omland Friluftsråd, Hordaland fylkeskommune og friluftsansjonene. Møtet resulterte i opprettelsen av en arbeidsgruppe med personer fra Hordaland fylkeskommune, Norges Padleforbund, Forbundet Kysten, DNT, FL og Innovasjon Norge. Gruppen fikk mandat til å utarbeide retningslinjer for tildeling av turskiltmidler til ro- og padleruter. Dette forslaget ble i 2016 godkjent av styringsgruppen som retningsgivende for forsøk med tildeling av midler til padleruter i tildelingsåret 2016.

Midler som ble tildelt til synliggjøring av ro- og padleruter, ble fulgt opp med veiledning og godkjenning av en egen faggruppe som besto av representanter fra Norges Padleforbund, Nasjonal kystledgruppe og Hordaland fylkeskommune. Faggruppen utarbeidet et forslag til gradering og sikkerhet knyttet til søknader som Turskiltprosjektet ved fylkeskommunene kunne gi midler til.

Etter forsøksperioden i 2016, vedtok styringsgruppen at det kunne opprettes en ny faggruppe for å fortsette forsøksarbeidet i 2017. Styringsgruppen vedtok også at forsøkene fra og med 2017 også skulle omfatte ro-ruter. Styringsgruppen og redaksjonen av Merkehåndboka har uttrykt et felles ønske om at ro- og padleruter blir en del av Merkehåndboka fra og med 2019.

Norges Padleforbund og Forbundet Kysten har gjennom sitt arbeid i faggruppen veiledet og kvalitetssikret 65 ro- og padleruter som har fått støtte fra Turskiltprosjektet. Disse finnes i Trøndelag, Hordaland, Vest-Agder, Vestfold, Oslo og Akershus.

FOTO: TROND GLESAEN

På grunnlag av erfaringer fra dette arbeidet, ferdigstilte faggruppen dokumentet *Turruter til vanns – synliggjøring, gradering og sikkerhet. Ro- og padleruter*. Dette er bearbeidet noe av Turskiltprosjektet og oversendt redaksjonen av Merkehandboka i august 2018.

KARTDATABASEN FOR TUR- OG FRILUFTSRUTER

I 2015 ble det vedtatt et krav om at mottakere av turskiltmidler skulle melde de aktuelle turrutene som fikk støtte inn i portalen www.rettikartet.no. Dette ble gjort i samarbeid med Kartverket som administrerte portalen samt oppbyggingen

og drift av kartdatabasen for tur- og friluftsruter. Omfanget av innmeldinger til kartdatabasen ble svært stor. Kartverket var ikke i stand til å håndtere dette volumet innenfor rimelig tid.

Kartverket opprettet derfor en prosjektstilling i 2016 med økonomisk støtte fra Gjensidigestiftelsen (50 %). Kartverket gjorde denne stillingen permanent fra 2018. Prosjektlederen har ledet arbeidet med utvikling og drift av denne kartdatabasen i samarbeid med personer fra Gjensidigestiftelsen, Miljødirektoratet, fylkeskommunene og friluftsansisasjonene.

Kartdatabasen for tur- og friluftsruter ble høsten 2017 en del av Det offentlige kartgrunnlaget (DOK) som er tilrettelagt for kommunenes plan- og byggesaksarbeid.

Kartverket har i samarbeid med partene i Turskiltprosjektet satt flere krav til turruter som skal meldes inn i nasjonal database for tur- og friluftsruter. En turrute som skal forvaltes i databasen for tur- og friluftsruter må blant annet være merket og/eller skiltet og være knyttet opp mot et forvaltningsregime. Det betyr at det må være noen som har ansvar for tilrettelegging som skilting og/eller merking av turruta. Turrutene som er registrert i databasen kan benyttes i karttjenester på internett og som grunnlag for produksjon av papirkart som viser turforslag.

I løpet av prosjektperioden er 50 000 km merkede turruter blitt meldt inn i den nasjonale databasen for tur- og friluftsruter. Gjensidigestiftelsen bidro til at alle fylkeskommunene hadde mulighet til å låne ut GPSer for å registrere turrutene og sende inn GPX-filer til Kartverket.

“ *Kommunens ansatte har registrert at folk bruker nærturene i sentrum hyppigere enn før, også de som går helt opp til over 1000 moh. DNT og sti- og løypelagene i fjellet melder om økt trafikk, særlig sørover til koiene og hyttene i Vassfaret.*

TORUNN BEKKESETH,
NES KOMMUNE

TESTING AV SKILT

I samarbeid med Stavanger Turistforening, Lyse Energi og anbefalte leverandører av turskilt ble det i desember 2013 opprettet en teststasjon. 16 ulike turskilt i forskjellig materiale ble montert på teststasjonen. Dette var ulike malings- og grunningsstyper på treskilt, eller forskjellige folietyper på metall- og kunststoffskilt.

Testen er senere utvidet og omfatter i dag 25 turskilt og materialprøver. Leverandørene har mottatt bildedokumentasjon for å kunne trekke konklusjoner av ulike overflatebehandling og materialvalg. Stavanger Turistforening har vært en vesentlig bidragsyter for prosjektleder i forbindelse med frakt, montering og fotografering på teststasjonen, ca. 800 høydemeter ovenfor Fløyrlø Brygge. Teststasjonen med utvalgte turskilt og materialprøver var intakt pr. desember 2018.

En rapport om luminanskontrast på turskilt ble også utarbeidet på oppdrag fra Turskiltprosjektet. Den beskriver lesbarhet av turskilt som har stått ute på teststasjon i en lengre periode og turskilt som er nye fra produsent. Rapporten tar også for seg lesbarheten av turskilt i tørr og våt tilstand.

GODKJENNING AV ANBEFALTE LEVERANDØRER

Ved prosjektstart overtok Turskiltprosjektet en oversikt fra Merkehåndboka over erfarne skiltprodusenter, i alt åtte produsenter av turskilt.

Etter at Manual for Turskiltprosjektet var ferdigstilt i desember 2014, ble interesserte produsenter og leverandører invitert til å bli registrert som «anbefalte leverandører» av henholdsvis turskilt, turinformasjonstavler og turkort. Det var stor interesse og i alt 14 firma ble på bakgrunn av innsendt materiell, grafiske

Måling av luminanskontrast på nye og eldre skilt i våt og tørr tilstand.
Begge foto: Universell Utforming AS

Teststasjon ved Lysefjorden, 800 moh. Foto: Bjørn Egil Hansen

filer, fargekoder osv., godkjent som anbefalte leverandører. I prosjektperioden var det ikke et krav om at anbefalte leverandører måtte benyttes. Det var kun krav til tilskuddsmottakerne om at Merkehåndboka og Manual for Turskiltprosjektet skulle etterleves.

Overfor fylkeskommunene, kursholdere av turskiltkurset og mottakere av midler ble det presisert at de anbefalte leverandørene kjente til Merkehåndboka og har gjennomgått Manual for Turskiltprosjektet. De anbefalte leverandørene har også i prosjektperioden hatt mulighet for å teste skilt og skiltmateriale med blant annet ulik overflatebehandling. De vil dermed ha bedre kunnskap om hvilket materiale og hvilken overflatebehandling som egner seg i ulike miljø.

Oversikten over anbefalte leverandører ble kvalitetssikret før prosjektslutt i 2018. Samtlige anbefalte leverandører ble invitert til resertifisering – med følgende krav til kompetanse: Kan veilede kunder, organisasjoner og andre aktører og levere produkter og tjenester i henhold til Manual for Turskiltprosjektet og turskiltkurset 2018.

KAMPANJEN «NORGES BESTE TURRUTE»

Turskiltprosjektet gjennomførte kampanjen «Norges beste turrute» vår og sommer 2018. Hensikten med kampanjen var å skape mest mulig blest om alle de flotte turrutene som var merket og skiltet i prosjektperioden. Lokale dugnadsgrupper ble invitert til å delta i konkurransen ved å melde inn sin turrute med en kort beskrivelse med bilder. Det ble opprettet en egen nettside for avstemning. Etter at 32 000 stemmer var talt opp gikk Madonnastien i Buskerud av med seieren som publikumsvinner foran Malvikstien i Trøndelag og Dronningruta i Nordland.

De innmeldte turrutene gikk så videre i konkurransen om å bli fylkesvinner og dermed kvalifisert til å delta i konkurransen om å bli kåret til «Norges beste turrute». En fagjury i hvert fylke vurderte kandidatene opp mot turrutens opplevelseskvalitet, nærhet til befolkningssentra, tilgjengelighet fra holdeplasser og kollektivknutepunkter, og hvilke markedsførings- og aktivitetstiltak som hadde blitt gjennomført. Resultatene fra publikumsavstemningen ble lagt sammen med fagjuryens vurdering. «Norges beste turrute» utpekes av en nasjonal fagjury og avgjørelsen offentliggjøres på Stikonferansen i Bergen, 12. mars 2019.

5. Medieoppmerksomhet

Turskiltprosjektet har gitt lokalavisene mye å skrive om. Tall fra Retriever viser at det totalt har vært 677 artikler hvor begrepet Turskiltprosjektet er nevnt i perioden 2014–2018. Det kan være enkeltoppslag som ikke bruker dette begrepet, så nøyaktig antall er vanskelig å fastslå. Blant annet er det 80 artikler om «Norges beste turrute» uten søkeordet Turskiltprosjektet, som kommer i tillegg til de 677. Det er derfor grunn til å anta at det reelle antallet kan ligge på opp mot 1000 oppslag. Artikkelen spenner fra små notiser som minner om muligheten til å søke støtte til merking, til store featureartikler med bilder. Kampanjen «Norges beste turrute» genererte alene over 140 oppslag i 2018.

6. Nøkkeltall Turskiltprosjektet

Alle som har fått midler i Turskiltprosjektet har årlig levert inn rapporter med opplysninger om blant annet lengde på turrutene, hvor mange informasjonstavler som er satt opp og antall dugnadstimer.

	2014	2015	2016	2017	Samlet alle år
Antall delprosjekter	340	250	254	249	1 093
Antall kommuner involvert i prosjektene	233	225	185	157	383
Antall km turruter	12 101	6 578	11 926	7 004	37 609
Antall turskilt	21 598	15 238	18 550	15 575	70 961
Antall informasjonstavler	2 463	1 919	1 596	1 475	7 453
Antall dugnadstimer	40 439	20 469	25 365	19 684	105 957
Antall grunneierrattelser	4 522	2 237	2 948	2 345	12 052
Tilsagn gitt (NOK i 1000)	32 564	24 170	19 800	14 717	91 255

*Effekt av Turskiltprosjektet her hos oss?
Flere folk går på tur og erfarne turfolk går enda mer!*

HUGO TINGVOLL, NORD-TROMS FRILUFTSRÅD

7. Faglig utviklingsarbeid

Partene i Turskiltprosjektet organiserte sammen med Innovasjon Norge en studietur til Sveits, Østerrike og Liechtenstein i 2015. På turen fikk de 16 deltakerne kontakt med myndigheter og organisasjoner og deltok på faglige foredrag og ekskursjoner. Turen inspirerte deltakerne og ga nyttig informasjon og erfaringer som kan komme til nytte i norsk friluftsförvaltning. Oppsummering og evaluering fra studieturen dannet også grunnlag for den reviderte manualen for Turskiltprosjektet som var ferdig våren 2018.

Nå som vi har fått ny, oppdatert og flott skilting og merking, ser vi at moderne pilegrimer, vandrere og lokalbefolkning opplever glede og trygghet på sin vandring i Pilegrimsleden.

MATTIAS JANSSON,
PILEGRIMSLEDEN NIDAROS

I prosjektperioden er det utviklet retningslinjer for tildeling av midler og to grafiske forslag i forbindelse med synliggjøring av ro- og padleruter. Disse er:

- Manual for Turskiltprosjektet (2014)
- Synlige turruter. Manual for skilting, merking og informasjon (2018)
- Turruter til vanns. Synliggjøring, gradering og sikkerhet. Ro- og padleruter (2018)
- Mal for turinformasjonstavler for ro- og padleruter (2018)
- Graderingsskjema (matrise) for ro- og padleruter (2018)

Utarbeiding av dokumentene er basert på innspill til Turskiltprosjektet gjennom fagsamlinger og kurs med friluftsförorganisasjonene og fylkeskommunene i prosjektperioden. Disse dokumentene inkluderes i det videre arbeidet med Merkehåndboka 2019 eller oppdateres og gjøres tilgjengelig på nettstedet merkehåndboka.no.

8. Avslutning

Turskiltprosjektet har vært et stort og omfattende prosjekt som har involvert mange organisasjoner, enkeltpersoner, grunneiere, fagmiljøer og myndigheter lokalt, regionalt og nasjonalt. Partene har på ulikt vis blitt utfordret av de andre i prosjektet, og har til tider måtte justere egen praksis og oppfatninger, og ikke minst trene på å finne gode løsninger og kompromisser. Det er god læring for alle, uavhengig om virksomheten er offentlig, privat eller frivillig.

De viktigste læringspunktene som partene tar med seg er at felles mål og retning gir kraft og styrke til å oppnå mer enn om hver aktør arbeider alene. Sektorgrenser kan brytes gjennom å lære om hver enkelt aktørs styrker og svakheter, funksjon, virkemåte og ressursituasjon. Turskiltprosjektet har vært et gedigent spleiselag hvor økonomiske midler, dugnadsarbeid, fagekspertise, vilje og positive holdninger har inngått. Gjennom det er det skapt resultater og positive ringvirkninger til beste for friluftslivet. Turskiltprosjektet kan således vise vei på andre politikkområder hvor det offentlige, de frivillige organisasjonene, ildsjeler og stiftelser har samme mål og visjoner.

Kilder

- Den Norske Turistforening; Friluftsrådernes Landsforbund; Innovasjon Norge: *Merkehåndboka*. Oslo, 2019.
- Helse- og omsorgsdepartementet: Meld. St. 34 (2012–2013) *Folkehelsemeldingen — God helse – felles ansvar*. Oslo, 2013.
- IPSOS: Norsk Monitor https://www.ipsos.com/sites/default/files/2017-06/Produktark_Ipsos_Norsk_Monitorokt2014.pdf
- Klima- og miljødepartementet: *Friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Meld. St. 18 (2015–2016). Oslo, 2016.
- Klima- og miljødepartementet: *Handlingsplan for friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Oslo, 2018.
- Kulturdepartementet: *Statlig idrettspolitik inn i en ny tid*. Rapport fra Strategiutvalg for idrett. Oslo, 2016.
- Kulturdepartementet: *Bestemmelser om tilskudd til anlegg for idrett og fysisk aktivitet – 2018*. Publikasjon V-0732 B, Oslo, 2018.
- Miljøverndepartementet: *Nasjonal strategi for et aktivt friluftsliv. En satsing på friluftsliv i hverdagen; 2014–2020*. Oslo, 2013.
- Thorén, Kine halvorsen; Nordh, Helena; Holth, Amalie Lund: *Studie av kommunal og fylkeskommunal planlegging for NÆRTUR. Om kommunal planlegging for etablering av turveier og turstier i nærmiljøet*. Fagrapport, NMBU, Ås 2018.
- Universell Utforming AS: *Luminanskontrast på turskilt*. Oslo, 2017.
- Vistad, Odd Inge; Gundersen, Vegard, Wold, Line C.; Skår, Margrethe; Rybråten, Stine; Dokk, John Gunnar: *Effekter av å skilte og merke en eksisterende turrute*. NINA Rapport 1440, Lillehammer 2018.

Foto omslagssider: Lars Abrahamsen, Kirsti Angvik, Vigdis Askjem, Kjersti Nordberg, Visit Rjukan AS, Bente Dolven, Odvar Engen, Erlend Falkgjerdet, Kjell Fredriksen, Ingrid Tollånes, Bjørn Egil Hansen, Morten Likvern, Jorunn Løvlie, Knut Roger Nesdal, Paal Christensen, Kjell Erik Reinhardtson

FOTO: LARS ABRAHAMSEN

